

Jan Kapusta – Oběť pro život: Tradice a spiritualita dnešních Mayů (2020)

Markéta Krížová

Středisko ibero-amerických studií

Filozofická fakulta

Univerzita Karlova

marketa.krizova@ff.cuni.cz

MONOGRAFIE Jana Kapusty představuje cenný příspěvek do repertoáru antropologických publikací v českém jazyce. Je výsledkem dlouhodobé a soustředěné práce, je promyšlená a výborně strukturovaná. To vše by mělo být u vědecké publikace samozřejmostí, aktuální požadavky na okamžité publikování v rámci jednoho grantového projektu nicméně vytváří tlaky ve směru zcela opačném. Kapustova práce je navíc založena na poctivém a dlouhodobém terénním výzkumu. Na úvod jsou objasněny pracovní postupy výzkumu, ale také jeho limity, které autor zřetelně indikuje. Kniha nabízí pevné teoretické a metodologické uchopení. Data získaná v terénu jsou zasazována do interpretačního rámce. Autor formuluje hypotézy a ty pak verifikuje na základě svého výzkumu; a zároveň nabízí k další polemice v rámci akademické obce. A konečně je zde atraktivita tématu. Starobylá mayská kultura fascinuje Evropany nejméně od 19. století, moderní západní mysticismus a new-age náboženství tento zájem oživily, globální turismus umožňuje přímý kontakt s „autentickými Mayi“, reálně ale taková setkání vzájemně poznávání spíše blokují, než prohlubují. Kapusta naopak nabízí reálný vhled do života tohoto unikátního lidského společenství, jehož „jinakost“ sice nezastírá, ale také nevyhrocuje.

To vše otevírá potenciál pro vstup jeho knihy do „zlatého fondu“ textů oslovujících široký okruh studentů i akademiků. Měla by se stát povinnou četbou pro zájemce nejen o jeden konkrétní region, etnikum či problém (dějiny a kulturu jižního Mexika a Střední Ameriky, případně o antropologii náboženství), ale obecně o výzvy, které představuje antropologický výzkum v mimoevropském prostředí.

Co se týče specifického problému, jemuž je kniha věnována, tedy současné podobě religiozity mayských indiánů, nabízí se i zde řada motivů, které mají dosah mimo mayistiku nebo latinskoamerická studia. Na druhé straně „Mayové“ představují de facto umělou kategorii, souhrnné označení vzešlé ze španělské kolonizace a následné vědecké kompartmentalizace poznávaných subjektů. Komunity hovořící vzájemně příbuznými jazyky, obývající jižní část Mexika, Guatemalu a další středoaamerické státy, se vždy vyznačovaly politickou roztržičností, vzájemným soupeřením a výraznými kulturními rozdíly. Kapusta tak přitahuje náš pohled jen k výseku mayského světa, k horské oblasti na pomezí Mexika a Guatemaly. Tomu se pak věnuje se vši důkladností a ve velkém detailu, ale s ambicí ovlivnit způsob, jímž antropologové promýšlejí problematiku spirituality postkoloniálních společenství i v jiných částech světa.

Především se otevírá diskuse nad problémy „autenticity“ a „tradice“. Kapusta na konkrétní případové studii mayského náboženství demonsturuje fascinující dynamičnost a plastičnost lidské kultury, zákonitosti synkretizačních a identitních procesů, ale také specifika reakcí jednotlivých společenství na vnější tlaky v kontextu krajiny, konkrétního přírodního prostředí. Právě ukotvenost kultury v místě, v žitém prostoru (studovaná mimo jiné na fenoménu poutí k posvátným místům, ale také vnímání „domova“ optikou mayské religiozity), je hlavním obecně platným poselstvím Kapustovy práce. Snaží se přitom rozbít schematizované vnímání autenticity jako zakotvené v minulosti, a nabízí místo toho své pojetí tradice jako „kreativní hybridity“, tedy „selektivní adopc[e] nových prvků v kontextu těch starých“ (s. 20). V linii argumentace ekologické antropologie (navzdory tomu, že její autory neцитuje tak explicitně jako teoretiky studia náboženství) pak jako určující pro vývoj lidských společenství vnímá právě dopad okolních podmínek spíše než konkrétních historických událostí.

Naproti tomu jako výrazné specifikum mayského náboženství a mayského vnímání světa prezentuje fenomén oběti, ztělesnění „dynamické interakce a vzájemné konstituce jednotlivých lidských i mimolidských aktérů“

(s. 15). Opět se vzpírá představě, že se jedná o „přežitek“ kulturních vzorců z předkolumbovské doby, o aspekty vnucené koloniální nadvládou nebo moderními protestantskými misii. Respektive tyto faktory samozřejmě hrají v transformacích mayské kultury a světonázoru jistou roli, stejně jako traumatizující prožitky občanských válek druhé poloviny 20. století, zkušenosti získané při sezónních pracovních migracích členů komunit nebo podněty vzešlé z globálního turismu posledních dekád a přímých i nepřímých kontaktů Mayů se západní ezoterikou a new-age náboženstvími. To vše v jeho chápání ale pouze dokresluje a modifikuje, nikoli zásadně transformuje mayské chápání života jako kontinuální (sebe)oběti, založené na podmínkách existence ve specifickém prostředí středoamerické horské oblasti.

V tomto smyslu se Kapusta explicitně vymezil proti některým proudům moderní antropologie, které identifikuje s inspiracemi vzešlými z děl Karla Marxe a Michela Foucaulta, z postkoloniální a poststrukturální teorie. „Zájem o to, jak kultura skrze symboly dává lidskému životu význam a smysl, nahradil požadavek nahlížet na svět výhradně prizmatem nerovnosti, dominance a disciplíny,“ konstatuje a následně vyslovuje naději, že svým výzkumem může tento momentální „neradostný stav věcí“ v rámci disciplín studujících člověka a jeho kulturu modifikovat (s. 205–209).

Při vší podloženosti této jeho teze teoretickou literaturou a poznatky získanými během terénního výzkumu ji nicméně neshledávám zcela přesvědčivě obhájenou. Respektive neshledávám možným takto jednoznačně stavět proti sobě „Kulturu“ a „Moc“ (kapitálky na začátku jsou autorovy), a obě tyto kategorie proti jeho vlastní kategorii „žitého“ náboženství, neoddělitelně vrostlého do lidské existence. Takové zjednodušení konečkonců rozporuje i v předchozích kapitolách Kapustou tak plasticky vykreslená komplexnost života mayských komunit, jejich zakotvenost v lokálních vazbách stejně jako v prostředí národním a transnacionálním, v minulosti i přítomnosti. Života sice podkresleného „náboženstvím“ – nikoli (v Kapustově pojetí) všudypřítomným vztahem k nadpřirozenu, ale spíše partnerstvím s okolním prostředím, zvířaty a rostlinami, krajinnými prvky a stvořitelstvími

principy – zároveň ale také určovaného každodenním bojem o fyzické přežití. A tento boj se odvíjí od schopnosti účinně si zajistit obživu, ale také najít modus vivendi s těmi, kdo přístup k obživě mohou uzavřít, s politickými reprezentacemi na národní i lokální úrovni, s nadnárodními firmami a přílivem západních „hledačů posvátna“. Tedy s reprezentanty „Moci“, kterou Kapusta navrhuje v úvahách o náboženství upozadit.

Toto závěrečné konstatování nemá být kritikou, spíše podnětem k otevření delší diskuse o procesech kulturních transferů a transformací, a o lidské „kultuře“ jako takové. Diskuse, v níž budou data shromážděná Janem Kapustou bezpochyby cenným argumentem.

Jan Kapusta. 2020. *Oběť pro život: Tradice a spiritualita dnešních Mayů*. Praha: Argo.

Miroslav Černý – Život s indiány tří Amerik: Čtení o Václavu Šolcovi (2019)

Přemysl Ovský

Katedra antropologie

Fakulta filozofická

Západočeská univerzita v Plzni

povsky@ksa.zcu.cz

K PŘÍLEŽITOSTI stého výročí narození PhDr. Václava Šolce, CSc. se v nově vydané biografii filolog a amerikanista Miroslav Černý rozhodl zpracovat život a dílo tohoto významného českého etnografa, specializujícího se na indiánské kultury amerického kontinentu. V porovnání s monumentální (alespoň co se rozsahu týče) biografii jeho etnologického a cestovatelského kolegy Miloslava Stingla¹ se jedná o dílo poměrně úspěšné. Na 125 stránkách textu najdeme celkem 4 hlavní témata: (1) stručný životopis Václava Šolce; (2) představení Šolcovy literární tvorby, a to jak vědecké, tak i populárně-naučné; (3)

¹ Chroust, Adam. 2016. *Miloslav Stingl: Biografie cestovatelské legendy*. Brno: JOTA.